

זהות יהודית

שיר ליל שבת/ יהודה עמיחי

התבואי אלי הלילה
כבסים כבר יבשו בחצר
מלחמה שאף פעם לא די לה
היא עכשיו במקום אחר

וכבישים שבים בלי הרף
לבדם כסוס בלי רוכבו
והבית נסגר בערב
על הטוב והרע שבו

וידענו היטב כי הגבול
הוא קרוב ואסור לנו שם
אבי התפלל ויכולו
הארץ וכל צבאם

צבא והארץ האפילו
עוד מעט יכבה האור
המצווה בה שמיים התחילו
שוב השניים צריכים לגמור

חומר רקע.....	עמוד 2
פעילויות.....	עמוד 22
קישורים.....	עמוד 33

חומר רקע

עם- לאום, אומה, קבוצת אנשים ממוצא משותף שיש להם ארץ והיסטוריה משותפת, תרבות ולשון אחת ותקווה ועתיד משותף.

לאום- 1. עם, אומה 2. קבוצת אנשים בעלי רקע מדיני משותף. לא תמיד קיימת זהות בין הלאום ובין המדינה.

דת- שיטה באמונה באלוהות והמצוות הקשורות באמונה זו.

זהות- 1. מכלול הפרטים המאפיינים מישהו או משהו באורח ייחודי. 2. התפיסה העצמית של האדם.

(מתוך מילון ספיר)

תרבות- מערך של ידע משותף הקיים אצל קבוצת אנשים, שעיקרו מערכת של ערכים מוסכמים (=אמות מידה לשיפוט), נורמות התנהגות מוכרות (-תקני התנהגות תלויי הקשר) ושפה על הקשריה והקונוטציות התרבותיות שלה.

"מפני מה אנו יהודים? כמה מן הזרות בעצם השאלה! שאלו את האש, מפני מה היא בוערת! שאלו את השמש, מפני מה היא זורחת... כך שאלו את היהודי, מפני מה הוא יהודי. אין ביכולתנו לבלתי היות מה שהננו. בקרבנו הוא הדבר, חוק הוא מחוקי טבענו... אי אפשר לבטלו, לנצחו, להכחישו... נקל לכם לעקור כוכב מרקיע השמים מאשר לעקור מלבכם אותו דבר מה הטמיר ונעלם ואין הדעת משיגתו, שעושה אתכם ליהודים"
(צזר זליגמן, תרגום אחד העם, 1898)

הקדוש של סוף השנה

אני משער שרוב יהודים המתנזרים מציון ה"סילבסטר" אינם יודעים אלא זאת, שיהודי השומר בליבו את זכר אבותיו אינו מתהולל בחגי הגויים רבים התעוררו הבוקר עם חמרמורת, תוצאה של לגימה מופרזת בחגיגות "סילבסטר". האיש שעל שמו נקרא המועד הזה היה אפיפיור שכיהן בתקופתו של הקיסר הרומי קונסטנטינוס. המסורת שלנו רואה בקיסר את אבי אבות האנטישמיות האירופית, מפני שבימי שלטונו, במחצית הראשונה של המאה הרביעית, נקבעו עיקרי אמונתה של הנצרות והיא היתה לדת השלטת באימפריה הרומית. לעומת הקיסר, שחשיבותו ההיסטורית רבה, היה האפיפיור סילבסטר אדם חסר חשיבות, אבל לטוב מזלו פרח נשמתו ב-31 בדצמבר, ולכן הוא זוכה לכך ששמו יוזכר לפחות פעם בשנה. יש להניח שהקיסר ואפיפיורו היו מתמוגגים מנחת לו ראו את המוני היהודים העולזים ב"סילבסטר". הם היו רואים בכך סימן שהיהודים העיקשים נענו לבסוף לקריאתו של בן האלוהים.

כמובן שרוב החוגגים אינם נותנים את דעתם על הקדוש ההוא, והם משיקים כוסיות ומתנשקים בקרוא השעון חצות כדי לציין את תחילתה של השנה האזרחית החדשה. אני משער שרוב יהודים המתנזרים מציון המועד הזה אינם יודעים מדוע הם סולדים ממנו. הם אינם יודעים אלא זאת, שיהודי השומר בליבו את זכר אבותיו אינו מתהולל בחגי הגויים. וכאן מתגלה אחת המחיצות העומדות בין חלקי העם הזה: מצד אחד נושאי הזיכרון, ומצד שני – מוחי הזיכרון. נושאי הזיכרון אינם דווקא שומרי מצוות, אלא אלה אשר משהו באישיותם ובחינוכם גורם לכך שיתעקשו לאחוז בזהותם התרבותית, אפילו בעזרת סמליהם של בעלי הזהויות האחרות. אין לדבקות הזאת שום סיבה הגיונית. הנימוק היחיד הוא "ככה!" "לככה" החילוני יש שוליים רחבים מאוד, וכל אדם משרטט לעצמו את תווי הגדר. למשל, יש מי שמועקת הזיכרון מונעת ממנו לבלות בגרמניה, אף שבני משפחתו לא נפגעו בתקופת השואה ואף שגרמניה היא הפחות אנטישמית מכל מדינות אירופה. ויש מי שלא טועם בשר חזיר, או נמנע מפירות ים, אף שאינו שומר כשרות. ויש מי שמקפיד לנעוץ מזוזות על מפתני דלתות ביתו, אף שמעולם לא שאל את עצמו מה כתוב בקלף המגולגל בתוכן. ויש מי שלעולם לא יבקש דרכון זר, אף שאפשר להיות פטריוט ישראלי בעל דרכון נוסף. ויש מי שלא יעניק לילדיו שם פרטי שאינו עברי במובהק, אף ששם אינו אלא אמצעי לזיהוי. ויש מי שלא יבקר בכנסייה מבלי להזכיר לעצמו מה משמעותו של פסל הצלוב עבור בני עמו. ויש מי שיאזין בעונג למיסות שכתבו גדולי המוזיקאים האירופים, ובכל זאת יחוש בעקיצה קלה כאשר תשתפך המקהלה בתהילות למושיע.

הסירוב לחגוג ב"סילבסטר" הוא אחד הסמלים האלה, אף שרוב הסרבנים אינם זוכרים כי 31 בדצמבר 2003 הוא גם ו' בטבת, 5764 שנים לבריאת העולם.

זהות חילונית

"נשארתי אולי בדחק תשובה אחת ויחידה; להיות יהודי חילוני כיום פרושו להיות יהודי של ידיעה ושל עשייה תכליתית והזדהות, אם לא בטקס ובגינונים. הבורות היא אולי האנטייתזה היחידה, ועמה חוסר העניין, חוסר האחריות, חוסר ההזדהות, חוסר הסקרנות, יהודי חילוני כיום - אם הוא יהודי לא מקרי - הוא בעל תרבות יהודית מסוימת, עולם מושגים יהודי שנבדק ואמץ על ידו, החי את הוויית עמו הקיומית בכל מאודו. כל פרוש אחר קשה להתקבל; והתשובה החילונית האפורה, הטובה ביותר היא אולי תשובתם של בני אחד מאיי הדרום שהשיבו לשאלת מיסיונרים בדבר אמונתם ודתם: "אין לנו דת מיוחדת, אנו עושים כמיטב יכולתנו."

(שולמית הר אבן, מעריב 14.8.70)

שתי תפיסות לתרבות. האחת רואה את התרבות כראות נקודה: תרבות היא כל מה שצברו והגיעו ועשו קבוצת בני-אדם מסוימת עד לתאריך ידוע, ועד כאן. באופן שהדבר נראה כנקודה. כמוקד, וכמוצג שאפשר להקיף אותו, לראותו ולהראותו. גישה אחרת היא, לראות את התרבות כתנועה ולא כנקודה. התנועה יוצרת קו וכתמים ועוד קו ישר או נפתל, ועוד כתמים, וכן הלאה. ולפיכך, לפני הכרה זו התופסת את התרבות כתנועה, לא עומד שום מוצג גמור, שמעיד על עצמו כביכול: כשתראה את זה תדע שכאן יהודי; כי עד שגמרת לאמור, כבר היהודי אינו דומה למה שהיה בראשית דבריך. כמו בסיפור המפורסם על ארקליטוס היווני, אשר אמר, שאי – אפשר לעבור נהר פעמיים. עד שאתה עובר אותו, הוא איננו אותו נהר. הזרם עבר. גישה אחת היא דינאמית, וגישה אחת היא סטטית: הגישה הסטטית רואה תרבות (יהודית או כלשהי אחרת) כהישג גמור, שאפשר לתת בו סימני-היכר, כדרך המוצגים במוזיאונים. וראיה כזאת אם של יהדות ואם של תרבות, אם של אסלאם, או של כל מה שיהיה, היא ראייה של דברים שקל לדבר עליהם, כי הם כבר נגמרו ומוצגים לפנינו בסופיותם. המוזיאון מכניס את הדברים ששוב לא ישתנו, שוב לא יתהלכו בעולם המשנה. הם גמורים, הם מאובנים, כך הם וכך הם ישנם. וכשבאים ומדברים על יהדות ומגדירים מה זו יהדות, מציע כל אחד להביא מוצג סופי אחר לתוך המוזיאון של היהדות. אחד אומר זה המוצג, ואחד אומר זה המוצג. אלא מיד מתגלה כי אין מוצג אחד כזה, ואין באמת שום נקודה אחת. תמיד יש יותר מנקודה אחת ותמיד היו יותר מנקודה אחת. ההיסטוריה היהודית מספרת תמיד על קבוצות שהיו זו מול זו, על נביאים וכהנים, נביאים ומלכים, זוגות התנאים וכו'. עד היום לא היה, ונדמה לי שאפשר לומר כך בביטחון, לא היה מעולם דבר אחד, חיזיון מסוים, תופעה מסוימת, שעליהם אפשר לומר, הנה זו היהדות. תמיד, בצידה של כל דרך הייתה עוד דרך משנית או שולית, תמיד היו עוד דרכים מקבילות, סוטות לעיתים, ומטעות לעיתים, אבל כולם לגיטימיות-כדוגמת החסידות

ולפיקך, מי שמנסה ולצמצם ולהעמיד דברים על נקודה, ולומר הנה זאת היהדות, אלה בדיוק מראה פניה, זה כל העיקר, כאן הוא מתחיל, כאן נגמר- נמצא מעוות ומסלף, מכיוון שהוא מתאר חלק כאילו היה הכל: מתאר איבר אחד כאילו היה הגוף השלם, ומתייחס לזמן כאילו נעצר ונשאר קפוא ועומד.

דומני, שראיה של תרבות צריכה להיות ראייה, לכל הפחות, כשל שטח אבל אפילו שטח איננו טוב, כי הוא סטטי, ואילו ראייה של תרבות היא ראייה של התפתחות זורמת ושל שינויים רב-כיווניים. התפתחות כזאת לעולם איננה דמויות נאות- דשא, ולא ממטרה זולפת ולא יום יפה וטוב, אלא תמיד היא דמויות זעזועים ותהפוכות ומתח סוער קונפליקטים. אין היסטוריה בלי מתח של קונפליקטים.

(יזהר סמילנסקי, "הישראלי כיהודי", מתוך: "הישראלי כיהודי- יהדות וציונות בחינוך", עמ' 18-19 עם עובד, 1977).

העוז להיות חילוני

"להיות לא דתי אפשר מתוך בורות, מתוך עצלות ומתוך סתמיות. אבל להיות חילוני, הרי זה מתוך בחירה להיות חילוני.

...הוא חילוני קודם כל בנטילת האחריות, שאין לה מקור סמכות חוץ מלו.

חילוני אינו חילוני מחמת ש"נתרוקן לו", מחמת ש"אמונתו נתייבשה", אלא מחמת שבחר לעמוד בעולם על חזקתו שלו בלי מודה באמונת הדתי ובלתי נידון לחיי אמונה אחת כוללת, שלמה מאופק עד אופק.

להיות חילוני זה להיות בעל תביעה לריבונות על חיון, בלתי מחויב מראש למצוות או לחיובים, שלא באו מהכרעתו ומהסכמתו האוטונומית, לרבות קבלת חולשתו, שגיאותיו ומחיר השגיאות על ראשו.

אבל חילוניות אינה מתירנות ואינה התפקרות הפקר, ואינה נטישת כל מה שבמורשת המסורת ואינה הפיכת גב לתרבות, לצבירתה ולמופתיה.

זו התקפה דמגוגית קלה מדי, אלא היא הבנה אחרת של האדם והעולם – הבנה בלתי דתית. שחרור מלחץ אינו סיבה לשלם בחירות,

שחרור ממבוכה אינו סיבה כדי לברוח מן האחריות

ושחרור משעמום אינו סיבה להשעיית העולם.

אין עולם אחר, אלא רק זה, המסתובב, המסוכסך, חסר השלווה והפיוס.

לא לברוח מפניו, ואין לאן, וגם לא מצליחים. "

(ס. יזהר)

מיהו יהודי

בשם יהודי אני קורא למי שרואה עצמו יהודי וכן למי שנאלץ להיות יהודי. יהודי הוא אדם המודה ביהדותו. מודה בפני הרבים, הרי זה – בדרך כלל – יהודי מתוך בחירה. מודה בפני נפשו בלבד - הרי זה יהודי מתוקף גורלו. אינו מודה בשום קשר אל העם היהודי, לא ברבים ולא בסתר ייסוריו, אין הוא יהודי אף אם ההלכה רואה אותו כיהודי מפני שנולד לאם יהודייה. יהודי, לפי גרסה לא הלכתית זו, הוא כל אדם הבוחר בשותפות גורל עם יהודים אחרים או נדון לשותפות גורל כזו.

ועוד: לחיות יהודי, משמעו כמעט תמיד לקיים יחס נפשי אל עברם של היהודים. ויהי יחס של גאווה, או של מועקה, או של גאווה עם מועקה, ויהי בושה ויהי מרי, ויהי גאווה או געגועים. **ועוד:** להיות יהודי, משמעו כמעט תמיד לקיים יחס אל ההווה היהודי: ויהי היחס הזה חרדה או בטחון, ויהי גאווה על הישגיהם של יהודים או בושה על מעלליהם או רצון עז להטות אותם מדרכם או צורך נפשי להיצמד אל דרכם.

ואחרון: להיות יהודי, פירושו לחוש כי במקום שבו רודפים יהודי על היותו יהודי – מתכוונים אליך.

(עמוס עוז, מתוך: באור התכלת העזה)

אחי - היכן אתם ובמה אתם יהודים?

עם ישראל שעבר גלות אחר גלות, גזירות אחרי גזירות, טביחות ושמדות, שריפות והריגות, עמים חזקים עמדו עליו להשמידו ובכל זאת אותם אומות אבדו ואילו עם ישראל ניצב כבר אלפיים שנה מול כל הקמים עליו, בידיים ריקות, ללא נשק, כיצד הוא הצליח להתקיים? כיצד הוא הצליח לגבור על כל אויביו? מהו סודו של עם ישראל ואיזהו המופת שבזכותו הוא עומד וקיים?

האות והמופת שלנו כי אנחנו יהודים, ובזה אנחנו חזקים יותר מהם. יהרגו את האב אבל הוא חינוך את בנו והבן ימשיך את הדרך. האב לא יוכל ללכת לבית כנסת אבל הבן ילך. האב כבר לא יוכל ללמוד אבל הבן ילמד. הוא לא ניתק את מורשת אבותיו, הוא לא ניתק את הקשר איתם. הוא קשור עם אבותיו אברהם יצחק ויעקב, הוא קשור עם הדורות הקודמים של תנאים, אמוראים וצדיקים.

זוהי חיותו של היהודי, כל עוד נמשך הקשר שלו עם אבותיו, כל עוד הוא ממשיך להתנהג בדרך האבא והסבא ואינו מחפש חכמות אחרות ואידיאולוגיות זרות, אזי הוא חי, ואלו שעזבו וניתקו את הקשר הם מתים. הוא ממשיך ללמוד את החכמה של עם ישראל, ואלו שניתקו את הקשר אינם לומדים את חכמת ישראל. הם גם יהודים, הם בני ברית, אך האם הם יודעים מהי החכמה שלהם? וכי כאשר הם לומדים חכמות זרות בכך הם יבקשו להתייחד? הרי חכמות אלה גם אומות העולם יודעות. וכי כאשר הם פותחים חומש הם יודעים את ביאור

המילים? הם זרקו את החומש ניתקו את הקשר עם אבותיהם ואם הקשר הזה נותר הם מוכרחים להיאבד. אומה שאין לה קשר עם אבותיה הרי מלכתחילה היא אמורה להיאבד, לא תקום ולא תהיה.
(הרב שך)

"תרבות היא מסכת אורחות ומנהגים, שיש בה עידון יצרים טבעיים. תרבות היא מערכת פיגומים למנוע נפילה מן הגג, ולכן היא מאפשרת לאדם למצוא נוסחאות ופתרונות לימים הטובים והמרים שבחיי. תרבות בהבדל ממהפכות תרבות, היא תמיד צבר וסינון של החכמה והלשון האנושיים.

גם אני אשמח להיות פלורליסטית, כמו פלורליסט נאור, אבל בתרבות החילונית הישראלית לא מצאתי טקסט מקובל לשמח חתן וכלה, ולהבדיל, לנחם אבלים. אין נוסחה מקובלת לאיחולים, ואין נוסחה מתונה להבעת רגשות שליליים. למעשה התרבות החילונית שלנו היא תרבות האין, ואפשר לקרוא את המילה הן בעברית והן באנגלית (IN)...

מי שאיננו רוצה כאן מדינת הלכה, צריך לבדוק מדי פעם את המותג הנעדר הזה: תרבות חילונית. חשבון נפש אינו התחשבנות עם מגרעותיו של מישהו אחר, כי אם חשיבה פתוחה, ובמידת האפשר כנה, של אמונה מול ספק, של יתר מול חסר, ושל אני מול אתה. גם אני אינני מקיימת מצוות, ואינני מאמינה בתחיית המתים ובביאת המשיח. גם אני אינני מכירה את הביטויים המסורתיים לשמחות ואבל – אבל אין לי אלטרנטיבה חילונית ברורה לכל אלה, ואז מגיעים החגים ואין לי מושג מה לעשות בהם, מלבד מאשר למלא את המקרר, ולהשתעמם".

(דליה רביקוביץ, משוררת)

הזהות היהודית של היהודי החילוני

מי שסבור ששמירת "תודעה יהודית" או "זהות יהודית" תלויה בקיום מצוה זו או אחרת, קיום טקס דתי או אחר, לוקה, לדעתי, בגלותיות ובשטחיות.

הלשון העברית, בנופיה של ארץ ישראל כשפת אם של האוכלוסייה הגדלה כאן, היא ערובה הבטוחה ביותר לתודעה יהודית במשמעותה התרבותית הרחבה ביותר, דרדק שזה עתה סיים שנת לימודים ראשונה בבית הספר וקורא בתנ"ך שנכתב על ידי אבותינו לפני אלפי שנים, שפתם שפתו ונופיהם נופיו, מהם ומכתביהם הוא יונק את מושגיו על הטוב ורע. הוא נזקק למטבעות לשון שלהם להביע הגיגיו. מילים שהוא משתמש בהם ומקומות שהוא מהלך בהם. צורות בהן הוא צר את מחשבותיו, יניקתם ובית יצירתם מעוגן בעבר, והוא בשבילנו בחזקת חלק מהחוויה הכללית והאישית ודרך ביטוייה...

מי שמשים את עובדת היותנו בישראל, היות שפתו השפה העברית, במקום נחות ערך ביחס

לגינוני טקסים, פולחן, חוקים וגנטיקה, חוששני לא תפש את המטמורפוזה שעבר העם הזה.
(שולמית אלוני)

הפנים השונות של הזהות היהודית

יהודי חרדי

הוא מאמין באלוהים באמונה שלמה.
הוא מקפיד על שמירת מצוות, שכן ההלכה היהודית מחייבת אותו הן בחיי הפרט והן בחיי הכלל.
הוא שואף שמדינת ישראל תהפוך למדינת הלכה, שהחוק שישרור בה יהיה חוק ההלכה.
הוא תופס את יתר הדמויות כמסכנות את קיומו הרוחני והפיסי של העם היהודי, וכמובילות להתבוללות.
הוא רואה בקיום התורה כדרך להחשת הגאולה.
יהודים שאינם דתיים הם טועים בעיניו. החזרה בתשובה היא הפתרון עבורם, ועבור כל העם היהודי שאינו דתי. בהלכה ובמחשבה היהודית מצויות כל התשובות לשאלות הקיום, הן היהודי והן הכללי. היהדות מתממשת כדרך חיים בכל התחומים (במשפחה, בקהילה, בחברה), ומבטיחה סדר חברתי תקין, ללא סטיות חברתיות כגון זנות, עבריינות וכו'.
היחס למדינת ישראל אינו חד משמעי. יש חרדים המקבלים את קיומה של המדינה ותורמים לה (משרתים בצבא) ומנסים להשפיע בתהליכים דמוקרטיים על אופייה ודמותה (למשל : אנשי ש"ס). אחרים מתנגדים למדינה, ורואים בה יצירה אנטי יהודית, שיש להיאבק בה (למשל: אנשי נטורי קרתא).
בכל מקרה, למדינה אין ערך דתי, ולכן אין משמעות לחגים הלאומיים.

יהודי דתי לאומי

הוא מאמין באלוהים באמונה שלמה.
הוא מקפיד על שמירת מצוות, שכן ההלכה היהודית מחייבת אותו הן בחיי הפרט והן בחיי הכלל.
הוא שואף שמדינת ישראל תהפוך למדינת הלכה, שהחוק שישרור בה יהיה חוק ההלכה.
הוא רואה בישוב הארץ דרך להחשת הגאולה.
בהלכה ובמחשבה היהודית מצויות כל התשובות לשאלות הקיום, הן היהודי והן הכללי.
היהדות מתממשת כדרך חיים בכל התחומים (במשפחה, בקהילה, בחברה), ומבטיחה סדר חברתי תקין, ללא סטיות חברתיות כגון זנות, עבריינות וכו'.

היחס למדינת ישראל הוא כאל אתחלתא ד'גאולה. יש להתפלל לשלום המדינה ושריה, ולעזור להגשים את מטרותיה, המדינה היא שלב בדרך לגאולה ולבניית בית המקדש.

יהודי רפורמי

יהודי רפורמי מאמין באלוהים.

עצם השם רפורמה פירושו "עיצוב מחדש", "תיקון", ו"שינוי" ומכאן, שהיהודי הרפורמי מכיר בלגיטימיות של שינוי.

לפיכך, "ההלכה" במובן של חוקים מחייבים, אינה מקור סמכות מחייב עבורו, אלא מקור שניתן לפנות אליו מתוך חירות ובחירה מרצון. דברי התורה נבחנים בעיניו באמות מידה של השכל הישר וערכי אנוש אוניברסאליים ונורמות הנוגעות לטקסים או לסדרי התפילות ניתנות לדין ולהערכה מחדש לאור תביעות הזמן והמקום. מכאן לדוגמה: הוא עורך סדר פסח תוך שילוב קטעי פרוזה ושירה מודרניים המביעים לדעתו את משמעות סיפור יציאת מצרים.

בסידור התפילות שלו ניתן למצוא קטעי קריאה חלופיים במקומות העוסקים ברעיונות תיאולוגיים שאינם מקובלים עליו כגון: האמונה בתחיית המתים. היהודייה הרפורמית יכולה לשמש כרבה בבית הכנסת הרפורמי. היהודי הרפורמי מחויב למדינת ישראל.

יהודי מסורת

יהודי המאמין באלוהים. הוא אינו מקיים את כל המצוות, אלא בוחר את העיקריות והחשובות בעיניו, על מנת לשמור על קשר עם היהדות.

הוא איש של שפּרה. הוא משלים עם הסתירות בחייו, ואינו דורש מעצמו מחויבות מושלמת להלכה. לדוגמה: הוא עשוי להקפיד על שמירת כשרות, אך להרשות לעצמו לצפות בטלוויזיה בשבת, הוא הולך לבית הכנסת ואחר מכן נוסע לים. הוא מדגיש את מרכזיותה של המשפחה היהודית, בעיקר כפי שהדבר בא לידי ביטוי בשבתות, במועדים ובאירועים מיוחדים (בר מצווה, הלוויה).

הוא מחנך את ילדיו על פי מסורת ישראל, מתוך גישה גמישה. הוא מרגיש מחויב מבחינה לאומית למדינת ישראל.

פעילויות

נושא:

זהות יהודית

מטרות:

1. בחינה אישית של החניכים לגבי תפיסת הזהות היהודית שלהם.
2. בירור העמדות השונות לגבי הזהות היהודית.

עזרים:

שאלונים וכלי כתיבה כמספר החניכים.

זמן:

שעה וחצי

מקום:

חדר

מבוא:

בתרגיל זה ננסה לבחון את הצהרותיו של החניך ביחס לזהותו היהודית ואת המשתמע מהן. נאפשר לחניך לבחון את עקביות תפיסתו ולבדוק אותה לאור התנהגותו, נלבן את הסתירות הנובעות מאמירותיו, ונברר את המשמעויות השונות העולות מהן ביחס לעצמו ויחס לכלל. ראוי לזכור כי ענייננו אינו רק בפרט הסובייקטיבי, באשר הוא לעצמו יכול לנקוט כל עמדה שיחפוץ. אנו ננסה לראותו גם כחלק מקולקטיב, ועל בסיס זה ננסה לבחון את תשובותיו השונות.

בתרגיל זה יועלו בוודאי מושגים כגון: עם, לאום, תרבות ודת. על המנחה להצטייד בהגדרות למושגים אלו, על מנת שניתן יהיה לבדוק את התאמתם להוויה היהודית. יחד עם זאת יש לאפשר לחניכים להציע גם את הגדרותיהם האישיות למושגים אלה.

מהלך הפעילות:

שלב 1:

כל חניך מתבקש למלא את השאלון "מה חשוב לי כיהודי?" באופן אישי. (נספח 1)

שלב 2:

המנחה מבקש מן החניכים להציג את תשובותיהם. בעת הדיווח יתמקד כל חניך בשניים-שלושה ביטויים החשובים לו ביותר, ובשניים-שלושה ביטויים הכי פחות חשובים. המנחה יציג לחניכים שאלות תוך כדי דיווחם, לצורך בירור העמדות ובדיקתן. להלן מספר דוגמאות לשאלות הבהרה:

1. אם חניך טוען: "חשוב מאוד לשרת בצה"ל", יוכל המנחה לשאול:

- מהו יחסך ליהודים שאינם משרתים בצה"ל?

- האם גם עבור דרוזי השירות בצה"ל הוא ביטוי יהודי?

- מהו המימד היהודי בשירות הצבאי?

- מה באשר לקבוצות שאינן משרתות? האם הן אינן מבטאות את יהדותן?

2. אם חניך טוען: "חשוב ביותר לתמוך במדינת ישראל", ניתן לשאול:

- מה פירוש לתמוך? מדוע חשוב לתמוך במדינת ישראל מבחינה יהודית?

- האם הכוונה גם לתמיכתם של יהודי התפוצות בכסף ובלובי פוליטי?

- האם החיים בארץ הם תמיכה במדינה? אם כן, מה באשר לעדה החרדית שחיה

בישראל

ואינה תומכת במדינה הציונית?

- האם התמיכה מחייבת מעשה או שהיא עניין של תחושה? אם מעשה, איזה מעשה? ומה

ביחס לקבוצות שאינן עושות מעשה זה?

- האם כת המקויה היפנית התומכת בישראל מבטאת בכך את יהדותה? האם התמיכה היא

עניין יהודי או ישראלי?

3. אם חניך טוען "**חשוב ביותר לצום ביום כיפור**", ניתן לשאול:

- מה מבטא צום זה? מה לגבי מי שאינו צם?

- האם יש לצום רק ביום כיפור או גם בצומות אחרים כמו ט' באב? מדוע?

- האם אתה מכיר מישהו שאינו צם? האם הוא פחות יהודי ממך? מדוע?

מטרת השאלות היא להבהיר לחניך שעליו לבדוק את המשמעויות של הצהרתו הן לגביו והן לגבי אנשים השונים ממנו.

כאלטרנטיבה ניתן להשתמש בתרגיל "**אפיונים יהודיים**" (נספח 2) או בשאלון הפתוח: "**מה מאפיין אותי כיהודי?**" (נספח 3). התשובות שתתקבלנה תהיינה דומות לרשימה המופיעה בשאלון "**מה חשוב לי כיהודי?**", וגם הטיפול בהן יכול להיעשות בצורה דומה.

בשני תרגילים אלה כדאי לשים לב כי ניתן למיין את התשובות למספר תחומים עקרוניים:

- תשובות השאלות מעולם המושגים **הלאומי**, כגון: צה"ל, מגורים בארץ, שפה עברית,

עמידת דום בצפירות יום הזיכרון ויום השואה.

- תשובות השאלות מעולם המושגים **ההלכתי**, כגון: בר מצווה, ברית מילה, לאכול אוכל

כשר, להאמין באלוהים, לקבוע מזוזה, לשמור שבת וכו'.

- תשובות השאלות מהעולם **התרבותי** היהודי ומושגיו, אשר יכולים להתאפיין בצורות

שונות, כגון: לקרוא ספרות עברית, ללמוד היסטוריה יהודית, לערוך ליל-סדר (לאו

דווקא במובנו ההלכתי), לראות כל יהודי כאח, לצום ביום כיפור, לבקר בבית

הכנסת פעם

בשנה, לחגוג את חג החנוכה וכו'.

יש חניכים העונים לשאלה "מה מאפיין אותנו כיהודים?" תשובות מעורפלות ו"גדולות", כגון: עבר משותף, גורל משותף, אמונה בביאת המשיח וכו'. יש לברר מה משמעותן המעשית של אמירות מסוג זה, ולפרקן לגורמים.

כאשר חניך אומר: "אני מרגיש יהודי" יש לברר אילו מצבים, זיכרונות והתנהגויות קשורים בהרגשה זו, וכיצד באה הרגשה זו לידי ביטוי בחייו של החניך.

אין לכפות על החניך להשתייך לאחת הקטגוריות, אולם ניתן לציין בעזרת רישום על הלוח ו/או אמירה, כי תשובות מסוימות מציינות כיוונים מוגדרים מעצם אמירתן.

יש לזכור כי תשובות מסוימות יכולות לנגוע ביותר מקטגוריה אחת, למשל: צום ביום כיפור יכול להתפרש כהתנהגות דתית הנובעת מאמונה, או כאקט תרבותי של הזדהות; להתחתן עם יהודי/ה גם כן יכול להיות אקט דתי ו/או לאומי קיומי ו/או תרבותי היסטורי. לכן אין לראות את הקטגוריות כמחלטות וסגורות. רק הברור עם החניך יוכל להבהיר לאיזו קטגוריה הוא משייך את מעשיו.

בדין מסוג זה קיימת סכנה שהחניכים יחושו חוסר נוחות מערעור תפיסתם. זו איננה כוונת הדין. המנחה אינו בא לשלול או לחייב עמדות אלו או אחרות. אלא תפקידו לברר את האמירות, ההתנהגויות וההצהרות. כל זה נעשה במגמה לעזור למשתתף להבין את עמדתו, להכיר עמדות נטפות, למפות עצמו במכלול, ולהביאו לכך שיגלה עניין ורצון להרחיב, ללמוד, לשנות ולהתמודד על עמדותיו ברמה האישית וברמה הציבורית.

שלב 3:

בעקבות ברור זה, ינסה המנחה להראות כי ההגדרה הצרה, רואה ביהדות עניין חד-מימדי-דת בלבד או לאום בלבד, היא בעייתית ביותר. לדוגמה המסקנה העלולה להתקבל מן המשוואה השגויה **יהדות = דת** היא: אם אני לא דתי-אני לא יהודי, או שיהודי חסרה, פגומה. הכוונה היא להראות שקיימות דרכים רבות ושונות לבטא את הזהות היהודית, וזכותו וחובתו של כל פרט למצוא את הדרכים המתאימות לו.

נספח 1

מה חשוב לי כיהודי/כיהודיה?

בכלל לא חשוב	לא כ"כ חשוב	חשוב	חשוב מאוד		
				לשרת בצה"ל	1
				לקרוא ספרות עברית מודרנית	2
				לערוך בר מצווה או בת מצווה	3
				להפגין בעד יהודים בארצות מצוקה	4
				ללמוד תלמוד ומחשבת ישראל	5
				לצום ביום כיפור	6
				לקבוע מזוזה בבית	7
				ללמוד היסטוריה של העם היהודי	8
				לגור בארץ ולהיות אזרח ישראלי	9

				לערוך סדר פסח	10
				לתמוך במדינת ישראל	11
				לשמור את השבת	12
				לדבר עברית	13
				לראות כל יהודי כאח	14
				לאכול אוכל כשר בלבד	15
				לזכור את השואה	16
				להתחתן רק עם יהודי/ה	17
				להתעדכן בנעשה בעולם היהודי היום	18
				להאמין באלוהים	19

נספח 2

אפיונים יהודיים או יהודי טוב הוא יהודי ש...

לא חשוב בכלל	לא משנה	חשוב	מאוד חשוב	
				1. מרגיש יהודי
				2. אדם מוסרי
				3. שומר מצוות
				4. יודע היסטוריה יהודית
				5. אזרח ישראלי טוב
				6. משרת בצבא

				7. נולד לאם יהודייה
				8. חי בארץ
				9. מרגיש חלק מהעם היהודי
				10. חוגג חגים ומקיים טקסים- ברית מילה, בר מצווה וכו'

נספח 3

מה מאפיין אותי כיהודי?

אתה מתבקש לכתוב 10 תשובות שונות לשאלה "מה מאפיין אותי כיהודי?" במקום המיועד להן.

השתדל לרשום דברים המאפיינים אותך כיהודי בהווה, או דברים או מעשים שאפיינו אותך בעבר, או דברים אשר יאפיינו אותך במעשיך בעתיד.

.1

.2

.3

.4

.5

.6

.7

.8

.9

.10

* תרגיל זה דורש שקט וריכוז מרבי, יש לאפשר לכל החניכים להשלימו במלואו.
 * השאלון יישאר בעילום שם.

נושא:

זהות יהודית

מטרות:

1. גיבוש עמדת החניך לגבי זהותו הדתית, לאומית, תרבותית.

עזרים:

בריסטולים כמספר החניכים, טושים, מספרים, דבק, צבעים, מגזינים צבעוניים ושאר חומרי יצירה.

זמן:

שעה וחצי

מקום:

חדר

מהלך הפעילות:

חלק א':

שלב א'

בקש מהחניכים לעצב לעצמם תעודת זהות, על פיה כל חניך סבור שניתן יהיה להכירו. הדגש באזני החניכים כי תעודה זו תוצג בפני כולם והיא מיועדת גם לבני דתות שונים כגון: הודים, שוודים וכו', המעוניינים להכירו כאדם, יהודי, ישראלי.

לאחר שסיימו, בקש מהחניכים להניח את תעודות הזהות שלהם על רצפת החדר, להסתובב בין התעודות השונות ולבחור אחת שמעניינת אותם במיוחד ואליה היו רוצים להתייחס.

בקש מכל חניך להציג במליאה את התעודה בה בחר והצג בפניו את השאלות הבאות:

1. מה אתה יכול לדעת על בעל התעודה?

2. מה חסר לך כדי להכירו?

במסגרת זו יכולים שאר חברי הקבוצה לשאול את בעל התעודה שאלות בסיועם כל הצגת תעודה, שאל את בעל התעודה אם אכן הצליח להביע את מה שרצה.

שלב ב'

ערוך דיון במושג הזהות ונסה לחלקו לקריטריונים:

1. איזה חלק בזהות הוא מרכיב חיצוני? (מראה, לבוש..)
2. איזה חלק בזהות הוא פנימי? (מחשבות, רעיונות, אמונות...)
3. איזה מרכיב הינו אקטיבי? (דברים שניתנים לשינוי)
4. איזה חלק הוא פסיבי? (ניתן על ידי אחרים כמו הורים)
5. כיצד אתם מגדירים את זהותכם ובאיזה תוכן אתם "ממלאים" הגדרה זו?
6. האם זהות היא דבר משתנה?
7. האם זהות מסוימת מטילה עלינו אחריות? במה אחריות זו באה לידי ביטוי?
8. מה הקשר בין "זהות" לבין "הזדהות"?

רשום על הלוח את ההגדרות למושגים "זהות" ו"הזדהות" על פי אבן שושן:

זהות- 1. מכלול הפרטים המאפיינים מישהו או משהו באורח ייחודי. 2. התפיסה העצמית של האדם.

הזדהות- 1. הסכמה מלאה, השתתפות ברגשותיו או בדעותיו של האחר.

(מילון ספיר)

חלק ב':

חלק לחניכים דף לבן, רשום על הלוח שלושה מרכיבי "זהות יהודית": לאומית, דתית, תרבותית.

בקש מכל חניך לצייר משולש שבכל קודקודיו מצוין אחד הפרמטרים:

דת

לאום

תרבות

בקש מהחניכים למקם את עצמם על גבי המשולש במקום שמבטא את זהותם באופן הטוב ביותר לדעתם.

בקש מכל אחד להציג את המשולש ולהסבירו.

במידה ועולות שאלות מהקבוצה, על החניך לענות (אם יירצה בכך).

לסיכום ערוך דיון על ביטוייה של הזהות היהודית באמצעות השאלות הבאות:

1. האם בחירתך בקודקוד זה או אחר התבססה בעיקר על רגש או שכל?
2. האם שלושת הקודקודים תלויים זה בזה?
3. האם התרבות שלנו היא יהודית או ישראלית? במה זה מתבטא?
4. האם הלאום שלנו הוא יהודי או ישראלי? במה זה מתבטא?
5. האם לרובד הדתי יש ביטוי מעשי בחייך? האם לרובד הלאומי יש ביטוי מעשי בחייך?
6. כשאתה אומר: "אני מרגיש יהודי", למה בדיוק אתה מתכוון?
7. האם לשאלות אלו יש השלכות על מבנה החברה בישראל ועל חיי היומיום?

* כדאי לברר עם החניכים בתחילת הפעילות האם הם מכירים את המושגים השונים- תרבות, דת, לאום, ובכל מקרה יש לפרשם קודם ההתעסקות בהם.

נושא:

זהות יהודית

מטרות:

1. הגדרת אישית של החניכים לגבי מהו יהודי
2. הבנת המורכבות של הזהות היהודית ואפשרות הפרשנות האישית

עזרים:

ארגז חפצים יהודיים (דגל ישראל, טלאי צהוב, תנ"ך, פריט צבאי, תלמוד, כיפה, וכ"ו).

זמן:

שעה וחצי

מקום:

חדר

מהלך הפעילות:

מפזרים חפצים על הרצפה. כל אחד מקבל פתק שבו הוא כותב שלושה דברים המסמלים עבורו יהודי ושלושה דברים שמייצגים אותו. המנחה מרים חפץ וכל אחד עומד במרחק ההתייחסות שלו אל החפץ (כמה אני מרגיש קרוב אל החפץ) דיון על הבחירות שעשו החניכים- האם מי שעומד קרוב יותר לתנ"ך הוא יותר יהודי?

משימה אפשרית- בניית ביתן יהודי בתערוכה עולמית של דתות. בחירת חפצים פיסיים ומטאפוריים.

פעילות נוספת עם חפצים- דומינו חפצים. כל אחד בוחר חפץ שהוא מתחבר אליו ושם במרכז ומי שהחפץ שלו קשור שם אחריו עד שנוצרת שרשרת של חפצים שמסמלת קשרים בזהות היהודית.

נושא:

זהות יהודית

מטרות:

1. הגדרת אישית של החניכים לגבי מהו עם ומהו העם היהודי.
2. בירור איש של החניכים לגבי משמעות השתייכותו לעם היהודי ואת מידתה.

עזרים:

דפים עם אמירות, סיכות, כלי כתיבה כמספר החניכים, קטעי קריאה/היגדים

זמן:

שעה וחצי

מקום:

חדר

מהלך הפעילות:

1. כל חניך יקבל דף עליו רשומה אמירה המגדירה מהו עם (נספח 1). את האמירה הוא מחבר לחולצתו על ידי סיכה (בגב), ומסתובב בחדר. החניכים האחרים מגיבים על ההיגדים השונים, על ידי כתיבת עמדתם על הדף.
2. **דיון**- כל חניך יקריא את התגובות שנכתבו לו על הגב, המנחה ינסה על ידי שאלות מנחות לברר עם החניכים מהו עם- האם המדינה בה אתה חי קובעת לאיזה עם תשתייך, האם השפה שאתה מדבר, חיי היום יום שלך, התרבות, החגים, הדת קובעת השתייכות עממית, לאיזה עם אתה מרגיש שייכות וכיו"ב.
3. **היגדים**- על קירות החדר נתלים היגדים שונים המבטאים דעות מגוונות לשאלת מיהו יהודי. על החניכים להתיישב תחת ההיגד איתו הם הכי מזדהים.
4. **דיון מסכם**- הדיון המסכם ינסה לברר עם החניכים מהו ההבדל בין העם היהודי לשאר העמים, וינסה לענות על השאלה "מיהו יהודי".

נספח 1

מהו עם? - אמירות על הגב

1. עם הוא קבוצת אנשים שחיים באותה טריטוריה גיאוגרפית.
2. עם הוא קבוצת אנשים גדולה בעלי תרבות זהה.
3. עם הוא קבוצת אנשים שחברים באותה דת.
4. עם הוא קבוצת אנשים שנולדו באותה מדינה.
5. עם הוא קבוצת אנשים שהם אזרחים באותה מדינה.
6. עם הוא קבוצת אנשים בעלי מראה חיצוני דומה.
7. עם הוא קבוצת אנשים שמנהגי היום יום שלהם דומים.
8. עם הוא קבוצת אנשים שמדברים אותה שפה.
9. עם הוא קבוצת אנשים שההיסטוריה שלהם משותפת.
10. עם הוא קבוצת אנשים שהשורשים המשפחתיים שלהם משותפים.

ספרים:

ספר האגדה- ביאליק ורבניצקי
יהדות הלכה למעשה, הרב לאו
תכלת - כתב עת למחשבה ישראלית
ארץ אחרת –כתב עת לזהות יהודית- ישראלית

אתרי אינטרנט:

דעת, אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il
שמע ישראל
www.shemayisrael.com
יד"ע- מושגים ביהדות, דמוקרטיה וערכים
www.amalnet.k12.il
בינ"ה- מרכז לזהות וחינוך לזהות יהודית ותרבות ישראלית
www.bina.org.il
שיטים- מכון החגים הקיבוצי
www.chagim.org.il
הסוכנות היהודית
www.jafi.org.il
אחלה, אתר על מנהגי היהדות (באנגלית)
www.akhlah.com

סרטים:

שחור, שמואל הספרי
מדורת השבט, יוסף סידר
האושפיזין, גידי דר
אבא שחור לבן, איתן לונדנר

תרבות, אמנות:

לתפוס את השמיים, סדרת טלוויזיה
מארק שאגאל, צייר